

Передмова

СКЕПТИЧНИЙ ОПТИМІСТ І МАЙСТРИНЯ КОРАБЛЯ

1928 рік став епохальним в історії української літератури. Того року вийшли друком повісті й романи «Смерть» Бориса Антоненка-Давидовича, «Дівчина з ведмедиком» Віктора Домонтовича, «Місто» Валер'яна Підмогильного, «Недуга» Євгена Плужника, «Гармонія і свинушник» Бориса Тенети, «Майстер корабля» Юрія Яновського. Більшість авторів блискуче дебютувала у великій прозі. Їхні книжки викликали десятки дискусій і рецензій.

У центрі уваги опинилися романи Підмогильного і Яновського. Перший дав широке соціальне полотно на сучасному матеріалі, у другого вражали несподівані тема і форма. І те, і те українська література чекала вже давно й нетерпляче.

У моду саме ввійшли літературні анкети. «Універсальний журнал» запитав письменників про їхній останній твір, і поряд опинилися відповіді Яновського й Підмогильного. Київський журнал «Глобус» про «Майстра

корабля» опублікував відгуки кількох критиків і серед них одного письменника — Валер'яна Підмогильного.

Підмогильний з першої фрази зізнався: «Я прочитав цей роман одним нападом і з одним почуттям радості й захоплення». А завершив він так: «Це романтичний роман. Охоче погодився б я, щоб “майстром корабля” була саме *жінка*, але не думаю, щоб романтизм міг бути фарватером нашого літературного річища. Перед нами складаються нові взаємини, відшаровується новий побут, формується нова мораль, запановують нові творчі ідеї, навіть “вічні”, “прокляті” питання людськості повстають у дивних “учудненнях” — тому більше, ніж будь-коли, на пізнання й на активізацію дійсності творчість мусить бути скерована. Реалізм, збагатившись на здобутки інших формальних напрямків, що завжди тільки торують йому переможний шлях, повинен стати в нас гаслом усіх мистецтв, великим “майстром” нашого мистецького корабля. А романтизм матиме в ньому одну з невеличких кают».

З «невеличкої каюти» виросла «Невеличка драма» самого Підмогильного, де майстриною корабля стала жінка. І весь цей абзац — не про твір Яновського, а про *його* роман, над яким він уже давно працював.

Хронологічно «Невеличка драма» — другий роман Підмогильного. Коли вона з'явилася друком, він уже був уславленим автором «Міста». Сьогодні «Місто» вивчають у школі, пишуть про нього твори, статті й монографії, перекладають іноземними мовами. Дехто вважає «Місто» автобіографічним романом, мовляв, автор принаймні почасти наділив Степана Радченка фактами свого життєпису.

РОМАН НА ОДНУ ЧАСТИНУ

В чарах кохання моє дівування,
вільною пташкою хотіла б прожити, —
вільне кохання і вільне обрання,
серденьку воля, як хоче любить...

(З дуже сентиментального романсу)

...Прийде час, коли ця жінка буде від-
чувати себе дівчиною, звичність і знання
любовних утіх залишаться в ній, як згад-
ка про давно читану, недозволену кни-
гу. Вона відродиться для нового життя.

(З дуже гарного роману)

✧ НА СВІТІ ІВА ЗОВСІМ САМА... ✧

В густому лісі, де вона вступила з гострим щемінням у серці, з напруженням свіжого тіла й бажань, стояла тиша і вогкість. Жодного шелесту, свисту чи шарудіння — важкий ліс цей був мертвий, бездушний за серпанком ранкового повітря. Вона не чула своїх кроків

по землі, так ніби плівла все вперед, далі, в глиб гущавини, і суворі стовбури, здавалось, розступались перед нею нескінченною алеєю, стелили їй шлях туди, де прагнула вона в своєму легкому поході.

Вона вийшла на узлісся. Невидиме сонце, десь із-за її спини, поклало широкий промінь на степи, і от на пагорку побіч себе вона побачила церкву. Вона спинилась, і її серце пристрасно закипіло в передчуттях, кожним ударом припинаючи її до місця. Бо від церкви з горба врочисто сховався чернець. Ось підвів він заросле обличчя і, малий віддалік, щокроку зростав, заступаючи церкву і обрій. Вона чекала з надією й страхом, його наближення почувуючи, як грозу... Ось він підніс руку до її грудей, і ту ж мить позад його жакливого тіла повстали тисячі нестерпних дзвонів, витягуючись у безконечний колючий звук, що в боліснім коливанні його вона впала у безвість.

Марта раптом розплющила очі й машинально схопила рукою будило, що потрясало кімнату гострим, знайомим і бридким дзвоном. Хапливо ворушила пальцями, силкуючись спіймати жорстокий бійчик вранішнього гвалтівника свого молодого сну. Годі, годі! Вона й так знає, що половина на восьму, що час уставати, вмиватись, снідати й бігти на посаду! Але запал будильний сам із себе вже вичерпався, і блідість лютневого ранку спокійно глянула на дівчину з-за прозорої завіски вікна.

В ту мить Марта невиразно відчула холод, бо лежала горілиць розкрита, зібгавши в ногах ковдру й підпокривало. Вона ще з хвилину полежала, шулячись, потім поволі сіла на ліжку й міцно стиснула руками

обличчя, щоб відігнати рештки сну. Тоді затремтіла, дізнавши холоду вже явно, й хутко почала одягатись.

Вчора ввечері вона не топила в хаті, хоч чотири поліна дров, щоденна порція палива, були принесені й лежали купкою коло груби. Вернулась пізно з театру, не який гарний настрій був, тож ліньки було підпалювати, і спати вклалася хапливо від якогось невдоволення, від невиразної ваги на серці, що настирливо, хоч і ніжно, її гнітила. Щось таке, як душевна нудота, — легке й неприємне чуття розлагодженості всередині, як ніби в трибки душі потрапило стороннє твориво, чіплялось зубців і гальмувало їх поправний ритм. Але заснула швидко — і це завжди їй було, що хвилинами смутку чи прикрості сон приходив до неї лагідно й охоче.

Льову вона не запросила навіть до хати. Але він не образиться. Взагалі їй обридло його дворічне нудне впадання, мовчазне служіння, безбарвна мова й покоря, непорушна покоря! Подумати тільки — вона вигонила його з хати, прилюдно дурнем узивала, забороняла місяцями на очі навертатись, і він терпів. Він ні разу не розгнівався! Один тільки раз, дуже давно, сказав, що любить її, і це неприпущенна помилка була з її боку, що вона дозволила йому говорити про це в пориві жалю й самотності. Неприпущенна помилка.

Тепер вона була вже в черевиках і хатній байковій сукні, що правила їй за халата. Енергійно розчинивши двері, вийшла до кухні, де від геть замерзлих шибок було ще похмуріш і холодніше. Тут на мить дівчина спинилась, наслуховуючи, хоч і знала, що в цей час кухня буває порожня; з її сусідів фрау Гольц, німкенья, пів години раніше рушає на базар, а родина кооператора

Іванчука розпочинає життя пів години пізніше. Це, власне, й примусило Марту ставити своє будило на пів до восьмої, дарма що й о восьмій вставши, вона вчасно б на посаду потрапила. Бо була на вдачу моторна і всі життєві дії робила на диво швидко — за хвилину прибиралась, їла ніби похапцем, ходила прудко, а капелюх і пальто мов самі на неї надягались, коли вона рушала з хати. Така сама була й на посаді, так що безпосереднє начальство її, завідувач статчастиною Махортресту, на що вже похмурий та неговіркий, а й то якось, щоправда, наодинці назвав її «добірною робітницею».

А все ж вона мусила щодня уривати непотрібні їй пів години від свого власного сну, маючи на це поважні, хоч і зовнішні причини. Справа в тому, що Марта любила вмиватись, власне, обтиратись холодною водою, а потім шорстким рушником до червоного тіла. Це давало їй бадьорості на цілий день, інакше почувала себе мов невиспаною, млявою і неприємною, як людина, що віддавна звикла вранці зуби чистити й один раз цю звичку зрадила. Вода була найбільша пристрасть її життя, бо виросла вона коло Дніпра, в Каневі, де річка широка й повновода. Батько її, вчитель сільський, до рибальства був дуже здібний, і сама вона, хлоп'ячий ухил у вдачі маючи, була за дитинства йому вірною і невтомною помічницею. Там виробився в неї несвідомий погляд на воду як на виключну питому стихію життя, і відчуття води як невичерпного джерела прагнення й сили. Тому зима, коли спиняється рух великої рідини, завжди здавалась дівчині мертвою й лихою.

Отож до цього вранішнього процесу, такого звичайного й загальнообов'язкового, вона потай додавала